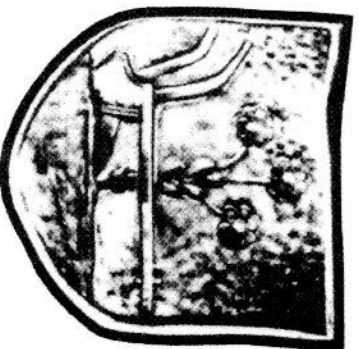

AGRÁRTÖRTÉNETI

SZEMLE

*HISTORIA RERUM
RUSTICARUM*

KÜLÖNLENYOMAT

AGRÁRTÖRTÉNETI SZEMLE

HISTORIA RERUM RUSTICARUM

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA AGRÁRTUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

Szerkesztőség: Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 1367 Budapest 5. Pf.: 129.

XIV. Városliget, Vajdahunyad vár

Szerkesztőbizottság:

Cselöczi László, Esikó János (szerkesztő), Fehér György (szerkesztő), Hoffmann Tamás, Kaposi Zoltán, Orosz István (főszerkesztő), Novák László Ferenc, Pótköszci Ferenc, Romány Pál, Székely György, Szuhay Miklós, Tóth Pál Péter, Varga Zsuzsanna (szerkesztő)

Szerkesztőségi titkár: Aranyos Erzsébet

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Varga János: Az Árpád-kor szabaddénarósi	1
Fülöp Éva: Adatok a magyarországi egyházi birtokok történetéhez	65
Csató Tamás: A terménykereskedelmi hálózat Magyarországon az 1920-as években	81
Paál Zsuzsanna: Paraszti üzemszervezet és család Olaszországban	93
Taganyai Zoltán: Az ipari kapitalizmus előtti területi munkamegosztás. Lengyel példa (a lengyel majorság és majorsági protoidusztralizáció térszerkezete)	133

KÖZLEMÉNYEK

Hoffmann Zsuzsanna: Columella és magyar követői	159
Marton Szabolcs: Honfoglalók italai. A kunmissz?	173
Tóza Rigó Attila: Az 1497-es pozsonyi bortinnetési statútum	201
Gunszt Péter: Az 1920. évi földreform – politikai nézőpontból	223
Romány Pál: Földbirtok-politika és földtulajdon Magyarországon	235

ADATTÁR

Fridvaldszky János Dissertatiója. A bevezetőt írta Cséri Elek, fordította Engel-Köllő Károly és Cséri Elek	247
--	-----

KRÓNIKA

Hoffmann Tamás: Gunszt Péter (1934–2005)	291
--	-----

SZEMLE

Lucius Iunius Moderatus Columella: A mezőgazdaságról (Ism. Maróti Egon)	303
Győr vármegye települései 18–19. századi kéziratos térképeken (Ism. T. Mérey Klára)	306
A Horobágytói Bátorligetig. Az Észak-Alföld természeti értékei. (Ism. Oroszi Sándor)	308
Koticz József: Gazdasági stratégiák és magatartások (Ism. Svirányi Béla)	309

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS and America:

HISTORY AND LIFE

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottsága, a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium anyagi támogatásával készült

E-mail cím: agrartortseml@mmgm.hu

TÓZSA RIGÓ ATTILA AZ 1497-ES POZSONYI BORKIMÉRÉSI STATÚTUM

A késő középkor emberének mindennapi életében igen jelentős szerepet töltött be a szőlőből erjesztett ital, a bor. Ez a jelenség két fő indokkal magyarázható. Egyrészt közismert, hogy a korszakban uralkodó higiénias viszonyok, a szabályozatlan folyók, a nem megfelelően tisztántartott kutak miatt a vízfogyasztás igen komoly veszélyforrás lehetett. A járványok kitörésének elkerülése végett ajánlatos volt tehát egy másik alternatívát keresni, hogy szomjúságot olthassák az emberek. Ezt pedig az Európa déli és középső területein nagy mennyiségben rendelkezésre álló borban találták meg. A középkori konyha fűszeres és a tartósítás miatt erősen sózott ételcineke a fogyasztása csak tovább növelte a Bacchus itala iránti szűles körű keresletet. További indokként a borkak keresztény jelképrendszerben és liturgiában betöltött kiemelt szerepét említhetjük még. A preindusztriális agrártársadalom két legfontosabb termékéhez, a kenyérhez és a borhoz igen gazdag szimbolikus háttérjelentést társítottak. Mivel ezeket Krisztus testeként illetve véreként aposztrófálták, a mindennapi emberek számára magát Krisztust jelentették meg. Ebből következően a bor egyben a keresztény liturgia elengedhetetlen részévé vált.

A korabeli polgárság számára a mindennapi élet gyakorlatában a bor nemcsak mint alapvető léttségügyi cikk jelenik meg, hanem egyáltalán mint kiegészítő vagy sokaknál mint fő jövedelemforrás is, amely kiváló tőkeakkumulációs lehetőséget kínált. Minden évben újra-termelhető volt, és a fenti leírakból következően könnyen lehetett értékesíteni, továbbá a tulajdonos saját belátása szerint szabadon eladhatta, örökíthette. Tezauráló szerepét az is bizonyítja, hogy a polgárok fizetőeszközként is használták a kereskedelmi életben adás-vételi ügyeknél vagy tartozások kiegyenlítésénél.¹ A legtöbb olyan szőlő- és bortermelő, aki évről-évre számottevő mennyiségű italt felett rendelkezett, megpróbálta kihasználni a városon belüli adódó kiváló értékesítési lehetőségeket: csapszékét tartott fenn, aminek gyakran kisebb konyha is járult, így némi föltétel is kínálhatott személyzete a betérőknek. A közép-európai borfogyasztás a késő középkor évtizedeire érte el tetőpontját. Az egy személyre eső fogyasztás éppen a városokban és azok közvetlen vonzáskörében volt a legmagasabb (kb. évi 120–200 literre tehető mennyiséggel).² A paraszti népesség körében a borfogyasztás sokkal kisebb jelentőséggel bír, a borkak a korabeli társadalomban betöltött szerepét tehát értékelhetjük úgy

1 A városi lakosok gondolkodásában a borkak mint „folyékony tőkének” a megjelenéséről Szende Katalin kiváló tanulmányában olvashatunk bővebben. *Szemle Katalin*: „Ital vagy pénzpótlék?” Borhagyatkok a soproni és pozsonyi középkori végrendeletekben. In: *Romhányi Beatrix* (szerk.): „És tu sociaris” Tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára. Bp. 2004. 77–85. p.

2 *Roman Sandgraber*: Wein und Weinkonsum in Österreich. Ein geschichtlicher Rückblick. In: *Stadt und Wein. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas*. Band XIV. Linz 1996. 1–16. p.: 4. p.

is, hogy ez volt az az ítal, amelynek a fogyasztási szokásaiban kimutatható különbség „elválasztotta” egymástól a magasabb élet színvonalat képviselő városi lakosságot a paraszti rétegtől.

Bár a bort a korszakban mindennapi közszükségleti cikknek tekintelték, a polgárság esetében a borfogyasztás nem volt olyan hírhedten szeretlen és mértékellen, mint a nemesség során. Így kezezték ennek maga a város is eljött venni. A tanács szigorúan ügyelt arra, hogy lehetőleg minél ritkább legyen a részegeskedésből eredő rendbontás. Az 1497-es borkimérésről stádtumhoz hasonló rendelkezések segítségével természetesen a borfogyasztási szokásokat is nagyban befolyásolták. Az említett szabályzat eddig három műben került közzétételre. Ezekből kettő átfogó jellegű jogtörténeti gyűjtemény: az egyik a Michnay Emdre–Lichner Pál szerzőpáros által közrebeszélte *Buda város törvénykönyve* c. munka, a másik Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen nagyszabású többkötetes műve: *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*.³ Mindkettőt betűhív formában közli a forrást, egyúttal mindkettő hiányosan, mivel a szabályzat záró részéből csak a keletkezést említik, a stádtum leírásánál jelen levő tisztviselők (bíró, polgármester, eskütörek és a városi jegyző) felsorolását viszont nem. Egyik műben sem találunk a forrás tartalmára vonatkozó elemzést, az utóbbi közlés néhány nehezebben értelmezhető kifejezésnél lábjegyzetben adja meg a fordítást, illetve bizonyos esetekben rövid magyarázatot is hozzáfűz. A forrás pontos eredetét is csak ez a munka közli, természetesen még a régi jelzeteket használva. A két említett jogtörténeti munka mellett Ballai Károly is közli a forrást *Magyar korcsnák és fogadók a XIII–XVIII. században* című művében. A német nyelvű közlés mellett magyarul is ismerteti a stádtumot. Az ismertetés tulajdonképpen csak a forrás fordításaként értékelhető, nem elemzi azt nagyobb kontextusban. Rendkívül zavaró viszont, hogy olyan részeket is a forrásnak tulajdonít, amelyek nem szerepelnek az eredeti szövegben.⁴

Frantisek Kalcsny egy 1982-es előadásában kitért a stádtumra, az ennek alapján megjelent tanulmányban csak egy rövid ismertetés olvasható, amelyben inkább csak néhány pontot emel ki, nem tárgyalja az összes rendelkezést.⁵ Holl Imre még ennél is rövidebben foglalkozik a stádtummal: a kimerítő és az általuk alkalmazott munkaerő viszonyát, a bormérés idejét és helyének megjelölési módját említi pár mondatban.⁶

Amint azt majd tapasztalhatjuk, a szabályzat részletes elemzése nemcsak a bor eladásának szűkebb körülményeire világít rá, hanem fontos információkkal járulhat hozzá egy sokkal szélesebb és a késő középkor, illetve a kora újkor időszakával foglalkozó kutatás számára több területet érintő kérdéskör vizsgálatához. Feltehetően látnunk kell, hogy a bor kimerítésnek akarsa egy – a szőlőműveléstől a bortermelésen, a borkereskedelmen és értékesítésen át

3 *Michnay Emdre–Lichner Pál*: Buda város törvénykönyve 1244–1421-ből. Pozsony, 1845. 124–125. p.

4 *Kolozsvári Sándor–Óvári Kelemen*: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. 1–5. Bp. 1885–1904. IV. kötet. 2. rész. 48–51. p.

5 Ilyen Ballainál szereplő, de a forrásban fel nem található részekként említhetjük ki többek között a rendelkezéseket be nem tartó személyek büntetéséről szóló adatokat, a bormértő saját bora árúvásáronak körülményeit, vagy a kimerítő által alkalmazott auftragereknél a bor pinchebe történő le- illetve az onnan történő felszállításért fizetett összegeket. Azt sajnos nem említi a szerző, hogy mely egyéb források jutott ezekben a tételek információihoz. Az ismertetés: *Ballai Károly*: Magyar korcsnák és fogadók a XIII–XVIII. században. Bp., 1927. 65–68. p. A forrás közlése: i. m. 124–126. p.

6 *Frantisek Kalcsny*: Die Weingartenzucht im Kleinempirischen Weinbaugebiet der Slowakei. In: *Zsófia Filiep, Peter Nagyáky, Éva Somkuti*: II. Internationales Handwerkerkongresshliches Symposium Veszprém 21–26. 8. 1982. Band 2. Veszprém 1983. 67–82. p.; 70–71. p.

7 *Holl Imre*: Középkori városi élet – városi építészet. Archeológiai Értesítő 1989. 1–2. sz. 52–76. p.; 57. p. Részletekben csak a mértékekkel foglalkozik egy későbbi tanulmányában. *Holl Imre*: Középkori városi élet – Hiteles borkimérő edények. Archeológiai Értesítő 1992. 1–2. sz. 43–56. p.; 49. p.

egészen a borfogyasztási szokásokig terjedő – igen hosszú folyamattal az időbeli síkon értékelni utolsó fázisa. Mielőtt tehát magát a forrást részletesen ismertetnénk, érdemes lehet a fenti említett folyamat egyes szakaszait röviden megvizsgálni.

SZŐLŐTERMESZTÉS, SZŐLŐMŰVELÉS A KÉSŐ KÖZÉPKORI POZSONYBAN

A XIV. század közepén a klimatikus viszonyok változása, az ún. kis jégkorszak beköszönte, valamint az egész Európán végigsöpört fekete halál eredményezte drasztikus népességcsökkenés, igen jelentős mértékben hatottak a mezőgazdasági művelés alatt álló területek kiterjedésére. A demográfiai krízis következtében települések ezrei néprélemedtek el, s a súlyos munkaerőhiány erősen éreztette hatását a szőlőművelés szférájában is. A század második felében azonban éppen az agrárválság okozta gabonaaár-zuhanás következményeként a szőlőművelésnek – szemben a gabonatermesztéssel – megnőtt a jelentősége. Az alacsony gabonaaárak mellett ugyanis a szőlők sokkal inkább rentábilisnak ítélték, mint a szántóföldek. Nagy szerepet játszott ebben a folyamatban az a tényező is, hogy a szőlők a feudális tulajdonviszonyokban egyfajta különleges jogi státusszal bírtak. Ezek az ingatlanpusok ugyanis szabadon eladhatók, örökíthetők és elajándékozhatók voltak. Továbbá gyakorlati berbeadási lehetőségek is bővelte népességüket a városi közép- és felső rétegek körében.⁷

Ami az európai szőlőkultúrának a teljes gazdasági rendszerhez való viszonyát illeti, beszélhetünk mediterrán és kontinentális szőlőművelési modellekről. Amíg az előbbi esetben a kedvezőbb éghajlati viszonyoknak köszönhetően a szőlőtermesztés kevés kivételtől eltekintve minden területen integrálódott a teljes ökoszisztémába, addig az Alpoktól északra fekvő országokban ez a mezőgazdasági művelési ág csak azokban a régiókban tudott jelentősebb, összefüggő művelési területet meghódítani, amelyekben a klimatikus és közlekedési (azaz szállítási) viszonyok lehetővé tették a monokulturális termesztés kialakítását.⁸ A mediterrán, valamint az északi szőlő- és borkultúra összehasonlítása során olyan további különbségek is kimutathatók, amelyek már nemcsak az egyes területek termesztési rendszeréhez való viszonyban mutatnak eltéréseket, hanem komoly kihatással voltak az emberek életmódjára, mentalitására is. A déli országokban az extenzív művelési móddal megtermelt szőlőből készített bort a termelés és földesurak előszörben saját fogyasztásra szánták. Az intenzív, monokulturális művelésű Alpokon túli területek bora viszont – a mindennapok fogyasztási cikke mellett – egyben a régiókban átvélő távolsági kereskedelem fontos terméke is volt. Ily módon a szőlőkultúra elválaszthatatlannal összefonódott a késő középkori város gazdasági életével és a korszak polgári életformájával. A nemesi és egyházi birtokok mellett a bortermelés fontos elemződtetői voltak tehát a városok lakosai, akik az árusere és a pénzforgalom központjában élve rendelkeztek a szükséges mozgásterrel ahhoz, hogy a város határában lévő földeket ne gabonatermesztésre használják föl, hanem a bortermelés szolgálatába állíthassák. A bor, amellyel hogy fontos élelmezési cikk volt, egyben státuszszimbólumként is funkcionált a városi közép- és felső réteg körében, a bortermelés és a borkereskedelem pedig, mivel megkövetelte, de legalábbis elősegítette a jelentősebb piaci központok kialakítását, nagyban

7 *Erich Landsteiner*: Bürger, Weinzierle und Hauerknechte. Bürgerturn und Weinbau in Retz 1350–1550. In: *Unsere Heimat* 56/1985. 203–230. p.; 211–212. p.; 214. p.

8 *Sandgraber*: 1996. 3. p.

hozzájárult a korai városfejlesztés folyamatahoz.⁹ A szőlő- és borkultúrának a késő középkorban megindult dinamikus fejlődése a XVI. század második felében érte el tetőpontját. A közép-európai bortermelésre az 1587-től több éven át tartó rossz termés és az emelkedő gabonáraik együttesen gyakoroltak negatív hatást, amely a XVII. század első felétől a szőlőtermesztesre szánt területek fokozatos visszaszorulását eredményezte.¹⁰

A királyi Magyarország északnyugati határvívidékén elterülő Kis-Kárpátok térségében már a XIII. század első felétől kimutatható a szőlővel beültetett földek téhódítása.¹¹ Újabb lendületet adott a szőlőkultúra terjedésének a német ajkú hospeseknek a tatárjárás utáni évtizedekben történő nagyobb arányú betelepülése. A kora középkori Pozsony fejlődésében ugyancsak nagy szerepet játszott a városnak a borkereskedelem szempontjából rendkívül kedvező földrajzi helyzete is. A település több szempontból is összekötő szerepet töltött be. A város a Pozsonyi- és a Bécsi-medence, valamint a Duna által kialakított sík vidék és a tőle észak-északnyugati irányban, félkör alakban elterülő Kis-Kárpátok találkozásánál fekszik. Minde mellett a Duna pozsonyi szakaszán már a középkor elején is kiváló átkelési lehetőség adódott, s végül az egész térséget könnyen szemmel lehetett tartani a Várhegyen elhelyezett katonasággal. A kedvező földrajzi helyzet biztosította stratégiai kulcspozíciót kihasználva a város hamar regionális vezető szerepre tett szert.

Az első írásos adat pozsonyi szőlő létezését illetően az 1246-os évre datálható. A szőlőkultúra széles körű elterjedésére a legfontosabb bizonyíték a III. Andrástól 1291-ben a városnak adományozott privilégium ide vonatkozó része. Ebben háromféle szőlőt különböztetnek meg: régi, újonnan keletkezett és a jövőben keletkezendő szőlőket. A privilégium révén, amellott hogy a pozsonyiaknak mentességet adott a királynak a bor után fizetendő adó teljesítése alól – ösztönözve ezzel a további szőlőtelepítést, illetve az ehhez szorosan kapcsolódó borkereskedelmet –, a szőlőgazdák elnyerték a jogot arra is, hogy megtermelt borukat saját házukban eladásra kínálják föl.¹² Tehát már az Árpád-kor utolsó éveiben is adott volt a jogilag szabályozott lehetőség a bornak a városon belüli értékesítésére, azaz a bortermésre. A királyi privilégium valószínűleg egy, már a szokásjog által korábban elfogadott gyakorlatot szentesített, tehát a bor eladásának ilyen formája már minden bizonnyal a korábbi évtizedekben is jelen volt. A bortermésből és a borkereskedelemből származó bevétel már a XIV. század végén a polgárság legfőbb jövedelemforrásának számított. A XV. század első harmadára a várost már egy Devénytől egészen Szengyőgyig terjedő, mintegy 25 km hosszúságú szőlővel beültetett lankás terület ölelte körül. A humanisták által az esztétikai szempontból ideális városképhez hozzá tartozó két tényező, a hegyes-dombsos vidék és a várost érintő, kiváló szállítási lehetőségeket kínáló folyó Pozsony esetében együttesen járultak hozzá a szőlő-

9 *Erich Lemskneier*: Weinbau und bürgerliche Hanterung. Weinproduktion und Weinhandel in den landesfürstlichen Städten und Märkten Niederösterreichs in der frühen Neuzeit. In: Stadt und Wein. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. Band XIV. Linz 1996. 17–50. p.; 18. p.

10 Tovább erősítette ezt tendenciát a sör és az égetett szesz jelentette növekvő konkurencia. *Sandtgraber*: 1996. 10. p.

11 Az első szőlőkről tudósító írásos adat ebben a régióban 1075-ből származik és konkrétan egy Nyitrai rófoli keletre fekvő ingatlanra vonatkozik. *Jozef Badurik*: Westslowakische Städte und der Weinbau im 13–15. Jahrhundert [mit besonderer Beachtung von Bratislava/Pressburg und weiteren Kleinparitschen Weinstädten]. In: Stadt und Wein. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. Band XIV. Linz 1996. 85–98. p.; 86. p.)

12 Ld. *Borosa I.–Sempélyevy I.*: Az Árpád-házi királyok okleveleinak kritikai jegyzéke. II. k. 4. füzet 1290–1301. Bp. 1987. 87. p., 3837. Az 1464-es, Mátyás-korabeli átiráshoz ld. *Richard Marsina* (szerk): Zlatá buha Bratislavská. Bratislava 1991. 13. p.

kultúra kitejesedéséhez. Az 1435-ös telekkönyv 2003 szőlőt emlí, 114 dűlőnnyel.¹³ Franctisek Kalesny számlításai szerint ebben az időszakban Pozsonyban 474 olyan család élt, amelynél volt a tulajdonban szőlő. Ebből az adatból Kalesny arra következtet, hogy a város lakosságának (kb. 4700–5000 fő) mintegy a fele foglalkozott szőlőműveléssel.¹⁴ Ha ehhez hozzászámítjuk még azt a réteget, amely nem volt szőlőtulajdonos, mégis mint hosszabb-rovidebb időszakokra alkalmazható munkaezt (vinceller, kapsz, napszámos stb.) részben vagy egészen ugyancsak a szőlőkben végzett munkából tartotta fenn magát, akkor láthatjuk, hogy a városi lakosság az 50%-ot meghaladó arányban volt szoros kapcsolatban a szőlőműveléssel. Ezt a kb. 60–70%-ra tehető arányszámot mindazonáltal nem szabad úgy értelmeznünk, hogy a város agrárjellegű településsé változott volna.¹⁵ A bortermelés sokkal inkább a piaci viszonyokhoz messzemenően alkalmazkodó módon egy bizonyos terméktíjait előállító „városi iparágak” tekinthetjük. Ennek vetületében meg kell említenünk, hogy a szőlőkultúra fellendülése egy sor kézműves iparág fejlődésének is fontos impulzust adott (gondolhatunk itt többek között a hordó-, a kocsikészítő vagy a kannaöntő mesterségekre).

A szőlőknek korábban már érintett sajátos jogállása megművelésük munkaigényes voltából fakadt. Ebből kifolyólag tulajdonosuk csak nagyon korlátozottan érvényesíthette jogait a használatja fölött. Vissza nem vehette, csak akkor, ha nem fizették meg a föld után járó bért vagy szolgáltatást. A szőlők az ingatlanforgalom jelentős hányadát tették ki, a XVI. század 20–30-as éveiből származó végrendeletekben is igen nagy számban találkozzunk velük, főként a vagyonomosb végrendeletekkel.¹⁶ A szőlőnek mint ingatlannak a szabad forgalma, szabaddon történő örökíthetősége két folyamatot eredményezett: egyrészt egy, a bortermeléshez kötődő prekapitalista vállalkozó réteg kialakulását, másrészt pedig a szőlőskerteknek a gazdapolgárok családjain belül szétaprózódását. Utóbbi tendenciának megfelelően két vagy inkább három rétegre tagozódott a városi szőlőtulajdonos réteg. Attól függően, hogy milyen mértékben sikerült egy kézben megartani az ingatlanokat, beszélhetünk egy magasabb életszínvonalat és társadalmi státuszt képviselő felső rétegről, amelynek tagjai több szőlőt is birtokoltak, illetve egy középső- és kistulajdonosi rétegről.¹⁷ Természetesen számos szőlősgazda számára nem ez volt az egyetlen bevételi forrás. Így az inéni vázolt felosztást követve a tulajdonosok felső rétege elsősorban a nagykereskedelem hozta haszonból tartotta fenn magát, a közép- és az alsó réteg képviselői számára a kiskereskedelem, illetve még inkább a kézműipar szolgált további megélhetési alapjáknak. Ezek a polgárok a szőlőre elsősorban mint befektetési

13 Hasonló adata hiva fel a Fgyelmelet Kováts Ferenc: 1439-ből közel 2000 szőlőparcelláról tudósít a városi telekkönyv. *Kováts Ferenc*: A pozsonyi városgazdaság a középkor végén. Pozsony 1918. 10. p. A polgárok életében, gondolkodásában még száz száz évvel később is jelentős szerepet töltöttek be a szőlők. Erre szolgálhat bizonyítékként, hogy az 1529 és 1557 között szültezt 388 pozsonyi végrendeletben legalább 585 szőlőről és 196 dűlőnévről tesznek említést (a szőlők számának meghatározás azért bizonytalan, mert sokan csak általában rendelkeznek szőlőkről, de azok számát nem adják meg pontosan, a dűlőneveket pedig zavaró lehet, hogy egyazon dűlő vagy dűlőnévvel sokszor más-névs néven említenek). Liber Testamentorum II (a továbbiakban: Prot Test II.), AMB 4 n 2. 2a–370b.

14 *Frantisek Kalesny*: Über den Weinbau und den Weinverkauf in Pressburg bis Ende des 15. Jahrhunderts. In: *Richard Marsina* (szerk): Städte im Donauraum. Bratislava–Preßburg 1291–1991. Bratislava 1993. 184–193. p.; 188–189. p. Holl az 1434-es adólista alapján 56%-ra teszi a szőlőtermelő polgárok arányát. *Holl* 1989. 56. p.

15 Kováts egységesen 80%-ra teszi azok arányát, akiknek fő megélhetési forrását a szőlők jelentették. *Kováts* 1918. 11. p. Ezt a becslést azonban erős tiltásként értékelhetjük.

16 Pl. 1529-ben Wolfgang Voisler bírő 5. Michael Klee tanácsos felesége pedig 7 szőlőjének a sorsáról rendelkezik. AMB 4 n 2 Prot Test II. 2a–4a; ill. uo. 4b–6b.

17 *Landskneier*: 1985. 215–216. p.

lehetőségre tekintettek. Kubinyi szerint éppen magyarázható ennek az ingatlanügypusnak a nagyfokú mobilitása. A szőlőtermesztés mintegy tíz év után volt csak rentábilis, viszont a szőlőskegerek sokszor már ezen időszakon belül is újra gazdát cseréltek, tehát ez is azt bizonyítja, hogy a polgárok csak egy újabb lökőbefektetési lehetőséget kerestek ilyen ingatlanok megszerzésékor.¹⁸

Általános jelenség volt, hogy a szőlők többé-kevésbé jelentős része nem az adott város polgárainak a kezén volt, azaz más települések lakosai vagy esetleg nemesek (összefoglaló néven *extraneí*) bírtokolták. Természetesen a város mindíg igyekezett akadályozni ilyen „külsős” személyek tulajdonhoz jutását. Ugyanakkor nemcsak természetes személyeknek volt lehetőségük ilyen jellegű ingatlanra szert tenni. Vásárolhattak vagy bérelhetek szőlőt céhek, választos testvérteltek, ispodályok, kolostorok,¹⁹ vagy maga a város is. Utóbbira jó példa maga Pozsony esete, hiszen a város nagyjából a XIV–XV. század fordulójára bírtokába jutott a közeli kisebb településeknek, jobbhagyfalvaiwa tve azokak.²⁰ Ettől az időszaktól kezdve a város már nemcsak regionális, hanem országos szinten is komoly konkurenciát jelentett a nagyobb települések számára, s bortermelési kapacitása mind minőségi, mind mennyiségi szempontból olyan méreteket ért el, amelyek – a kedvező közlekedési helyzetet kihasználva – lehetővé tették a külföldi piacokon történő értékesítést.²¹

Mielőtt rövid kitékintést tennék a pozsonyi bor kultúrdí értékesítési lehetőségeit illetően, érdemes némi figyelmet fordítani a korábbi szőlőművelési folyamat néhány társadalom- és mentalitástörténeti vonatkozású részletére. A szőlőművelés speciális művelélei – legalábbis részben – magasan képzett munkacéit igényeltek. Olyan tulajdonosok esetében, akik több szőlőt is a kezükben tartottak, nyilvánvaló, hogy nem maguk műveltek meg nagy kiterjedésű ültetvényeiket. A fentiekben már említés esett arról a rétegről, amely nem volt szőlőtulajdonos, mégis szoros kapcsolatban állott a felső vagy a középújlajdonosi rétegghez tartozó polgárok (esetleg nemesek vagy egyháziak) szőlőiket bér munkában műveltek meg. Első lépésként általában szerződöttek egy vincellér (*Weinzierl*), akivel egy kontraktus keretében még az év elején megállapodtak egy meghatározott bétösszegben, s egészen a szüretig alkalmazásában maradt. Az ő feladata volt az összes szőlővel kapcsolatos munka megszervezése, egészen odáig, hogy ő vette fel a további, már kevésbé képzett munkacéit, a kapásokat (*Hauer*, *Hauerhnecht*) vagy a napszámosokat (*Taiglöhner*). Külön szakembert igényelt a szőlővesszők megfalahatásának kényes eljárása, a metszés is. A vincellér ilyenkor az erre a művelésre specializálódott, ugyancsak magasan képzett „*Gruber*”-eket vett fel. A bérésés többféle módon történhetett: az egyes elvégzendő munkaegységek után, a megművelt terület nagysága szerint vagy napszám kritériumoként. Az ezen a területen alkalmazott munkások hierarchiájában a legalacsonyabb szintet a nem a városban élő napszámosok alkották. Ennek a rétegnek a gerincét a csökkenő gabonárak miatt válságban lévő mezőgazdaság adta. Ez az agrárválság kényszerítette a paraszti lakosság munka és föld nélküli maradt részét arra, hogy év elején és

18 *Kubinyi András*: Weinbau und Weinhandel in den ungarischen Städten im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. In: Stadt und Wein. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. Band XIV. Linz 1996. 67–84. p.: 74. p.

19 *Hatz Jenő*: Pozsony vármegye középkori földrajza. Pozsony 2000. 43. p.

20 *Sende Katalin*: Beziehungen zwischen Pressburg und Odenburg im späten Mittelalter. In: *Richard Marsina* (szerk.): Städte im Donauraum. Bratislava–Preßburg 1291–1991. Bratislava 1993. 135–148. p.: 140. p.

21 *Badrak*: 1996. 92. p.

főleg a szüreti időszakban idegyűmunkát vállaljon a közeli város szőlődombjain.²² A szőlőművelés térhódítása tehát nagymértékben hozzájárult a munkanélküliség méghétkültségéhez, illetve ez a szféra alkalmas volt arra is, hogy felszívja a paraszti társadalom munkacéit-felcselégét.

Térünk szempontjából azért lehet érdekes az említett társadalmi csoportok helyzetének ilyen mélységű tárgyalása, mert jelentős párhuzamokat fedezhetünk föl ha összevesszük azt a borkat a városban belüli értékesítése során alkalmazott személyek munkakörülményeivel. Az időhöz, a munkavégzés helyszínéhez, illetve az abból származó haszonhoz hasonló a szőlőművelés és a *Leitgeber*ek és az általuk felvett kisegítő személyzetek (pl. *Weinzüger*) a bormérés helyszínéhez, illetve az eladásiól származó haszonhoz. (A *Leitgeber* vagy másként *Leitgeber* szó – latinul *campo* – magyar fordításban bormérőt, borkimérőt jelent, azonban az utóbbi kifejezések használata félreértésre adhat okot, mivel amint azt majd az 1497-es szabályzat részletes elemzésénél látni fogjuk, a *Leitgeber*ek feladata sokkal árnyaltabb volt és elvágzése szelésebb körülményeket követelt meg, mint az egyszerű felszólító személyzeté. Így talán egyértelműbb, ha a továbbiakban meghagyjuk a szakma megnevezésének német alakját.) Visszatérve a tárgyat társadalmi rétegek munkakörülményeinek elemzéséhez, megállapíthatjuk, hogy a szőlőkben alkalmazott bér munkacéit képviselői nem rendelkeztek saját ingatlannal, s a termelésből származó haszonnak is csak kis hányadából részesültek előre megszabott bértük formájában. A *Leitgeber*eknél is előfordulhatott, hogy nem a saját házukban, hanem a gazdapolgár házában mérték a bort, s ami a legfontosabb, hogy ők maguk nem rendelkezhettek eladásra számrahtó mennyiségű borral, tehát ahogy a vincellérek nem a saját szőlőjüknél adták el a bort, úgy a kimérők sem saját borkkal üzlethettek, hanem a nekik megfizést adó gazdapolgárral. További hasonlóságként megemlíthetjük még, hogy szintén nekik kellett gondoskodniuk kisegítő személyzetéről (*Weinzüger*) is. A *Leitgeber*ek és segítők bérését az eladott bor mennyisége után történt, az viszont már teljes egészében szakértelmükön és igyekezetükön múlott, hogy mennyi bort sikerül eladni. Ez leginkább a *Hauer*knak azon bérésési módjához hasonlított, amely szerint a megművelt terület nagysága számított, hiszen ebben az esetben is a hozzájárítás és a munkabéris volt a legfőbb tényező.²³ A legfontosabb párhuzamot az említett társadalmi rétegek helyzetében, munkakörülményeiben talán mégis abban láthatjuk, hogy a városi vezetés mindkét szférában igyekezett a felfogadott munkacéit és az őket felfogadó, illetve megbízó tehetősebb polgárok közötti viszonyt szinte a legnagyobb részletkéig hathatósan szabályozni s a munkafolyamatok minden lépését ellenőrizni. Mint azt alább látni fogjuk, a szőlőkben folyó munkálatakat illetően is született szabályzatok, ún. *Weingartenordnungok*.

22 *Landsteiner*: 1985. 217–222. p. és *Stücs Jenő*: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp. 1955. 26–30. p.

23 *Erich Landsteiner* elmélete szerint a szőlőművelésben alkalmazott munkacéit a képviselői sokkal inkább a kézművesekhez sorolták magukat, semmint a napszámos rétegghez. Ezt látszik alátámasztani a számoshoz képest – magas képzettségük, valamint az a tény is, hogy a vincellérek és a kapások értékei védelmére a kézművesekhez hasonlóan igyekeztek céheket létrehozni. *Landsteiner*: 1985. 220. p. A pozsonyi kapcsolat is alapítottak céhet, amelyről egy 1530-as végrendeletben is említés esik. Eszerint székhezük a XVI. század első felében a Lőrinc-kapu közelében fekvő Szt. Lőrinc-templom mellett volt. Prot. Test. II. AMB 4 n 2 28a–29a.

Bécsben a XVI. század elején már négy ilyen kapis céh létezett. *Richard Perger*: Weinbau und Weinhandel in Wien im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. In: Stadt und Wein. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. Band XIV. Linz 1996. 207–219. p.: 212. p.

A vincerlémek a *Hauerék* és *Gribernek* mellett még egy fontos feladatot ellátó személyt kellett felvennie, mégpedig a csőszit vagy másképp a szőlőpásztor (*Weinleiter*), aki augusztusól októberig arra ügyelt, hogy tolvajok ne tegyenek kárt a termésben. Senki és semmi nem károsíthatta az érő szőlőt, gyakran sorompókkal, kerítésekkel zárták le a szőlőskertek határait. A szüret időpontját a szőlő értéke határozta meg, amely a fő szőlőtermő mediterrán területekhez képest későbbre, általában októberre esett. Ennek az elterésnek az oka abban keresendő, hogy a Kárpát-medencében a nyarak esősebbek, tövdebbek és kevésbé forróak voltak, mint a dél-európai régiókban. A szőlő őszi leszedése jelentős eseménynek számított a város teljes lakosságára számára, s bár mint ahogy azt láttuk, a munkák megszervezése messzemenően precíz összehangoltságot igényelt, a polgárok a kemény munka időszakát egyfajta ünnepként fogták fel. A műhelyekben erre az időre leállt a munka, meg a tanács is félfiggesztette ténykedését. A városi élet pezsgő aktivitása tehát áthelyeződött a szőlőhegyekre. A szüreti menetben a város előkelőségei mellett saját zászlók alatt vettek részt a céhek, a vallásos testvértársulatok tagjai s szinte az egész városi lakosság. Maga a szüret folyamata valószínűleg sok hasonlóságot mutatott azokkal az eljárásokkal, amelyeket még a XX. század első felében is alkalmaztak a Kárpát-medencében. A leszedett szőlőt összetaposták, az így keletkezett cefét alkalmazzák a Kárpát-medencében. A leszedett szőlőt összetaposták, az így keletkezett cefét erjedés által először must, majd bor lett.

Bár a Pozsony környéki szőlők jó minőségűnek számítottak, a hozam mégsem volt túl magas: mintegy 15–20 mázsára becsülhető hektáronként. Arról, hogy milyen szőlőfajtákkal voltak beültetve a Pozsony környéki hegyek, sajnos nagyon kevés és inkább csak közvetett adattal szolgálhatunk a források. Az minden bizonytalanságot okozhat, hogy a XIII., majd a XIV. század második felében erre a vidékre érkező vallón, Rajna-vidéki, szász sib. telepesekek magukkal hozták néhány szőlőfajtát is. Konkret szőlőfajtákról tessz említést Pozsonyról szóló nagy jelentőségű műveben Ortvay Tivadar, illetve F. Kalesny is fennebb már idézett tanulmányában. Ezek szerint a Kis-Kárpátok lejtőin a korszakban többek között a következő fajták fordulhattak elő: cirfandi, ezerjóf, lombard, elbai, traminai és muskotályi.²⁴ Az utóbbi szecző szerint a leggyakoribbak a muskotályos fajták voltak, amelyeket zöldszilviahírnak (*Grünsilvener*) vagy zöld velcelininek (*Grün Weillner*) nevezték.²⁵ Ebből a felsorolásból egyértelműen kitűnik, hogy a fehér szőlők domináltak, s ennek megfelelően a borok nagyobb hányada is fehér bor volt. Amint azt a borkimérési szabályzat egyes részéből is látni fogjuk, a városon belüli eladásra szánt borok között is többségben voltak a fehér borok.

Hasonlóan a borkiméréshez a szőlőtermelés területén is találkoztunk több olyan esettel, melyben a városnak az a törekvése nyilvánul meg, hogy megpróbálja a városi polgárok életét szinte minden szinten a lehető legrendszeresebben szabályozni. Ebben az esetben mindez könnyen érthető, hiszen a szőlővel kapcsolatos munkák áttekintése egyértelműen mutatja, hogy ezeknek a műveleteknek az összehangolása magas fokú szervezetséget és irányítási igényelt. A szabad királyi városokban valamennyi, a városnak mint jogi személynek a birtokában lévő szőlőhegyvel kapcsolatos jogi vagy rendszertti kérdés a magisztrátus hatáskörébe tartozott. Kezdetben a szőlőhegyen felmerülő viás kérdések eldöntésére a gazdák valasztottak maguk közül tisztviselőt, az ún. hegymentert vagy hegybíró. Az általános gyakorlatnak megfelelően a hegybíró (*Bergmeister* vagy *Perigmeister*) később Pozsonyban is a tanács által kinevezett tisztviselő volt. Fizetését az ún. *Logrechtból* kapta, amely tulajdonképpen egy a gazdák által a parcellák száma után befizetett összeg volt. A hegybíró a szőlőhegyen érvényes szabályzat

24 Ortvay Tivadar: Pozsony város története II/4, Pozsony 1903. 73. p.; Kalesny: 1993. 188–189. p.

25 Az utóbbi fajta volt a leggyakoribb az alsó-ausztriai és a dél-morvaországi szőlőtermő vidékeken is. Kalesny: i. m. uo.

rendeletei ellen vétő személyekkel szemben birságolási joggal bírt.²⁶ A XV. században már megjelentek a *Hauptbergmeister* tisztsége, amely igen magas pozícióként értékelhető a városi vezetés hierarchiájában, hiszen a bíró negyedik helyettesének számított. Ő volt jogosult megszabni az egyes művelési fázisoknak elsősorban az adott év időjárási viszonyaitól függő időpontját, többek között a szüretét is. A viás kérdések eldöntése mellett tehát fő feladata immáron a szőlőhegyen végzett összes munka szakszerű megszervezése volt, amelyben segítségére voltak a *Bergmeisterek*, akiknek a száma a szőlővel beültetett terület nagyságától, illetve a városi közigazgatás mindenkor anyagi lehetőségeitől függött.²⁷

Szólunk kell még a szőlőhegyi szabályzatokról (*Weingartenordnung*). Ezek a rendelkezések, amellet hogy megszabták a szőlőkben végzett munkálatok pontos rendjét, a parcellák karbantartásának módját sib., részletesen foglalkoztak a szőlőkben alkalmazott munkaterő helyzettel is. Az alsó-ausztriai Retz és Krems, illetve a Pozsony szomszédjainak tekinthető Bécs hasonló szabályzatai alapján Erich Landsteiner a következő több témaköröket különbözteti el:

1. *A kapások munkatideje és a nekik adható legmagasabb bér, valamint bérük kifizetésének módja.* Ez a rendelkezés azért volt fontos, hogy a nagyobb gazdák ne tartsák kedvezőbb ajánlatokkal elcsábítani kis- és közepetermelőtől a napszamosokat, így a kevesebb szőlővel rendelkező gazdák nem kerültek nehezebb helyzetbe munkaterőhiány esetén. Hasonlóan részletes szabályozását találjuk a *Leitgeber*ek betérésének a pozsonyi borkimérési statútumban.
2. *A napszamosok elhltása szőlők védelétől.* Ezzel a városvezetők a gazdapolgárok számára előálló versenyhelyzetet kívánták csökkenteni.
3. *A munkaszervezet, továbbá a szőlőgazda és a vincerlém, illetve a vincerlém és a kapások közötti viszony kérdése.* Fontos párhuzam ez a borkimérési szabályzat azon rendelkezésével, amely a bor tulajdonosa és a *Leitgeber*, illetve a *Leitgeber* és annak kiegészítő személyzete közötti viszonyt tárgyalja. Mindezen kérdésekre, valamint a borkimérési folyamatának az 1497-es statútum által történő szabályozására a későbbiekben még részletesen kitérünk.
4. *A napszamosok munkájának ellenőrzése.* Ez az utolsó tárgykör kiemelt jelentőséggel bírt a nagyobb szőlőgazdák számára, hiszen ők még a fontosabb munkák idején is csak nagyon ritkán tudtak jelen lenni saját szőlőikben.

Ebből a rövid áttekintésből is láthatjuk tehát, hogy a város vezetése már a borkereskedelem és borkimérés legkorábbi előzményeinek tekinthető termelési folyamatokban is igyekezett több szinten szabályozó tényezőként fellépni. Ezen rendelkezések jellege több szempontból mutat hasonlóságokat azzal a szabályozó tevékenységgel, amit a város a bor árusításának a folyamatában fejtett ki. Mielőtt azonban az utóbbi kérdéskörrel részletesebben foglalkoznánk, érdeemes egy rövid áttekintés erejéig a Pozsonyban termelt borok külföldi értékesítési lehetőségeit is megvizsgálni.

26 Király János: Pozsony város joga a középkorban. Bp. 1894. 61–62. p.

27 Kalesny: 1993. 193.

28 Landsteiner: 1985. 224–225. Uő: 1996. 32–33.

BORKERESKEDELEM

A XV. század végi Magyarország külkereskedelme szervesen illeszkedik az iparosodás magasabb fokán álló nyugat-európai országok és a kelet-közép-európai térség közötti nemzetközi munkamegosztásba. A magyar import mintegy 90%-a kézműves termékekből állt, a kivitelnek pedig szintén hasonló hányadát agrártermékek tették ki. A lábon kihajított marha után a bor volt a második legfontosabb kiviteli cikkünk.²⁹ A borkereskedelem főként a városi polgárok, illetve a városokba betelepült nemcesek kezében összpontosult.³⁰

Az áru szállítása elég nehékes volt, a korabeli borok nem bírták a hosszabb utakat, a költségek pedig elég magasak voltak. Így tehát a kereskedők számára létszákszerű volt, hogy a szomszédos országoknak lehetőleg már a határmenti területen értékesíteni tudják a külföldi eladásra szánt árut. A pozsonyiak számára két útvonal kínálkozott ahhoz, hogy a megfélelő külföldi felvevőpiacokat elérték. Az egyik nyugatra vezetett, a szomszédos Bécsbe, a másik, ún. északi vagy másképp „cseh” útvonalon pedig Morvaországba és Csehországba juhathatnak el.

A XV. és a XVIII. század között a bécsiek és a pozsonyiak kapcsolatát a borkereskedelem területén mindket részről az a törekvés jellemezte, hogy a másik város kereskedőit távol tartsák a saját belső piacuktól, ugyanakkor időről időre megpróbáljanak olyan engedelményeket kieszközölni, amelyek lehetővé teszik a másik város piacára való bejutást. A bécsiek számára a jobb minőségű pozsonyi bor versenytelenebb volt, ezért a pozsonyiakat a bécsiek mellett a társaságok szigorú szabályozás alá vonták, ami a pozsonyiakat a bécsiek ellenében a jobb minőségű pozsonyi bor versenytelenebbé tette. A bécsiek számára a pozsonyiakat a bécsiek ellenében a jobb minőségű pozsonyi bor versenytelenebbé tette. A bécsiek számára a pozsonyiakat a bécsiek ellenében a jobb minőségű pozsonyi bor versenytelenebbé tette.

A megdövekedett pozsonyi bortermelés természetesen arra sarkallta a pozsonyiakat, hogy ők is megpróbálják uralkodójukat olyan rendelettel, privilégiumok kibocsátására rábírní, amelyek a saját piac számára megfelelő védelmet nyújtanak az Ausztriából behozott borokkal szemben.³¹ A polgárok igyekeztek a királytól olyan privilégiumokat elnyerni, amelyek megalapozták, illetve később megerősítették kereskedelmi monopóliumukat. Ilyen célból erőszakkal meg Zsigmond a pozsonyiakat azt a „régí” jogát, mely szerint ausztriai bort csak a pozsonyi városi tanács jóváhagyásával lehetett behozni. Egy további rendeletben arra is en-

²⁹ Az 1457/58-as pénzügyi évből a pozsonyi harmincadkönyv adatai szerint mai mértekegységekre átszámolva mintegy 5000 hl bort vittek ki, amely összesen közel 4600 arany forintnyi vámértéknek felelt meg. *Kovács Ferenc*: Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században a pozsonyi harmincadkönyv alapján. Bp., 1902. 194. p.

³⁰ Ők rendelkeztek ugyanis a megfélelő eszközökkel ahhoz, hogy fel tudják vásárolni egy adott terület nagyteljesítményét a borai *Királyi*: 1996. 84. p.

³¹ *Herbert Tschalk*: Weinbau und Weinhandel im Wiener Raum im Hoch- und Spätmittelalter. Prüfungsbearbeitung am Institut für Österreichische Geschichtsforschung. Wien, 1983. 37. p. Már a XIII. század első felétől igyekeztek megakadályozni, hogy a szomszédos magyarországi régió kereskedői elárasszák a bécsi piacot kelendőbb árukkal. A magyar borok behozatalára vonatkozó tillos először a II. Frigyes herceg által 1244-ben Bécsben adományozott privilégiumban jelenik meg. A bécsieknek alapvető kereskedelmi érdekei védő intézkedésre a polgárok az 1281–1492 közötti időszakban legalább 16 megerősítést kaptak. *Tschalk*: 1983. 46. p.; 55. p.; 68–70. p.

³² Előfordult ugyanakkor olyan eset is, amikor a nagypolitikai fordulatok közvetlenül is hatást gyakoroltak a pozsonyiak és az ausztriai, székelyek a bécsi kereskedők viszonyára. Uralhatunk itt a Zsigmond és III. Albert herceg közötti feszült viszonyra, amely 1388-ban és 1402-ben kölcsönösen egymás kereskedőinek a rövid idejű börtönbörtönbe vételéhez és az árak elkorozásához vezetett. *Ján Lukáčik*: Verkehrs- und Handelsbeziehungen zwischen den Städten Wien, Preßburg und Ofen bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts. In: *Richard Moravina* (szerk.): Städte im Donauraum. Bratislava–Preßburg 1291–1991. Bratislava 1993. 165. p.

gedélyt adott, hogy ha mégis a városi vezetés tudta nélkül hoznak be a Lajtán túlról bort, akkor azt a pozsonyiak elköszorhatják a szállítóktól. A város borkereskedelemmel foglalkozó polgárai a XV. század második felében is az uralkodó támogatással élveztek. Ez leginkább Mátyásnak a pozsonyiak számára 1466-ban és 1475-ben kiadott privilégiumában nyilvánult meg, amely immáron egyértelműen biztosította a városnak a borbehozatalt és a borkivitel területén kivívott regionális monopóliumukat.³³

Bárminnyire is sikerült kivívni a vezető szerepet a régióban, azzal mindenképp számolniuk kellett a pozsonyiakkal, hogy a rendkívül kedvező lehetőségeket biztosító dunai vízi út Bécs ellenállása miatt nem jöhet szóba számottevő forgalom lebonyolításában. Láthatjuk tehát, hogy a bortermelésre vagy még inkább a borkereskedelemre egy másik városnak a saját piacát adminisztratív eszközökkel védő szabályozó tevékenysége is hatással lehetett. A pozsonyiak számára komolyabb jelentőségű felvevőpiacokként leginkább a közeli morva és cseh területek kerültek föl.³⁴ A legnagyobb volumenum forgalom a Hodoninon át Brünn (Brno), majd Kutenberg (Kuná Hora) és Párga felé vezető úton zajlott. A pozsonyiak által kivitt bor kiváló minősége biztos piaca számíthatott mind Cseh-, mind Morvaországban, illetve még Sziléziában is.

A fentiekben felvázolt külkereskedelmi viszonyok egyértelműen bizonyítják, hogy a magyar borok már a késő középkor és a kora újkor időszakában is kiemelkedően jó minőségűek voltak. Mivel a szomszédos Bécs még rendelkezett viszonylag elfogadható minőségű szőlőtermő területtel – amelynek borai azonban már nem vehették fel a versenyt a Magyarország-ról származókkal –, ezért a város tanácsa igyekezett minden eszközzel megakadályozni, hogy az utóbbi termékek bejussanak Bécs piacára. A kis-krátrai régió borkereskedőinek a lebonyolított forgalom szempontjából lényegesen nagyobb jelentőségű céltérülete esetében pedig éppen a magyar bor iránti tömeges igény hat bizonyító erővel. A városon kívülre, főként külföldre irányuló kivitel mellett a szőlőültetvények és bortermelő polgárok számára a városban belüli borkimérés jelentett még jelentős értékesítési lehetőséget. Ennek folyamatát, körülményeit a város vezetésé igyekezett szigorú ellenőrzés alatt tartani. Ennek megfelelően az 1497-es példa az 1497-es évből Pozsony városában lejegyzett bortermelési statútum, amelynek egyes rendelkezéseiről, pontjairól a továbbiakban nyelhetünk részletes képet.

³³ A korszakból II. Ulászlónak maradt meg fenn egy rendelkezése, mely szerint megerősíti Pozsony, Nyitra és Sopron városokat abban az 1402-ben kapott privilégiumában, hogy kötelezhetik a nyugat-kelet felé vezető és az ország belső területei felé tartó borkereskedőket, hogy ezen a három városban haladjanak keresztül és ott királyi fel eladásra árújukat. *Štefan Kazimir*: Der Fernhandel der Städte in der Slowakei im 16. Jahrhundert. In: *Studia historica slovakia* XV(1986) 54. p.

³⁴ A magyar kereskedők többször fordultak az osztrák hercegekhez azzal a kérelemmel, hogy legalább korlátozott mennyiséget engedjenek át a cseh területek felé. Erre általában csak ritka esetben, kedvező politikai szituációban kaptak engedélyt. *Harald Prickler*: Weinbau und Weinhandel einer Kleinstadt. Am Beispiel von Rust am See (16–18. Jahrhundert). In: *Stadt und Wein. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas*. Band XIV. Linz 1996. 57. p. A bécsiek is impartiósan kisebbségi mennyiségben a cseh városokba, azonban az innen származó bor gyengébb minősége miatt nem jellemezhetett komolyabb versenyt a nyugat-magyarországi borok számára. Az északi útvonalat maguk a bécsi kereskedők sem tartották jelentősnek. *Peter Cwendek*: Zur Wiener Handelsgeschichte des 16. Jahrhunderts. In: *Wiener Geschichtsbilder* 1974/3. 223. p.

AZ 1497-ES POZSONYI BORMÉRÉSI SZABÁLYZAT

A magyar szakirodalom a külföldön történő értékesítési lehetőségek kiaknázását célzó távolsági kereskedelem témaköréhez képest lényegesen kisebb súlyt fektet a bor városon belüli felhasználásának, forgalmának a vizsgálataira. Mindazonáltal ezen kérdéskör számos olyan társadalom-, gazdaság- és mentálháztörténeti vonatkozással bír, amelyeknek a pontosabb feltárása jelentős mértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy a XV–XVI. századi városok életéről, a polgárok mindennapjairól az eddiginél ányvaltabb képet kaphassunk. Tehát érdemes megvizsgálnunk, hogy vajon mi lett a városi övező Kis-Kárpátok lejtőin termelt szőlőkből készített bor azon részének, amely nem került kivételre. Nos, nyilvánvaló, hogy egy kisebb mennyiséget maguk a termelők, illetve azok szűkebb családi körének tagjai fogyasztottak el. Amint azt a tanulmány bevezető részében azonban már láthattuk, a korabeli bortermelés elsősorban nem a saját fogyasztás kielégítését szolgálta. Meg kellett tehát oldani a kis tételekben történő értékesítést.

Korábban már szó esett róla, hogy Pozsonyban valószínűleg már a XIII. század második felétől bevált gyakorlat volt, hogy a megtermelt bort a szőlősgazdák saját házaikban mérték a lakosság számára. Az 1291-es királyi privilégium ide vonatkozó része ezt az eljárást tulajdonképpen jogi szempontból is jóváhagyta. A bor kimérése többféle módon is végrehajtható. Az első és leginkább kézenfekvő megoldás az volt, hogy a bortermelő családtagjai segítségével, akik csak egy szőlő vagy egy tőredekparcella feletl rendelkeztek, s így nem kellett nagyobb mennyiség értékesítéséről gondoskodniuk. Ugyanakkor megvolt az előnye is ennek a módszernek, hiszen könnyen belátható, hogy a közvetlen rokonságon belüli sokkal kevesebb volt az esélye a pénzbeli vagy jogi természetű viták felmerülésének, illetve nyilván nem kellett akkora költségekkel számolni, mint egy hivatalos *Leitgeber* fellétezőadásakor. Ezekben az esetekben a bor árusítására valószínűleg a házaknak az utca frontja felé néző boltívei, illetve az oldalukban kialakított ülőfülkék³⁵ vagy az udvar szolgáltak, rosszabb időjárás esetén esetleg valamelyik belső helyiség.

Amíg azonban a kis- és a középemlétek egy része számára nem érte meg külön munkakerőt felvenni, illetve nem is tudták azt megfizetni, addig a vagyonszámba tartott több szőlőt is birtokló tagjai egyenesen rá voltak kényesztülve arra, hogy nagyobb mennyiségű borkat erre specializálódott képzett munkaerő segítségével értékesítsék. Az ebbe a csoportba tartozó tehetősebb gazdapolgárok, nagykereskedők, kisebb részben vagyonszámba kézművesek tehát ún. *Leitgeber*eket fogadtak föl, akik a későbbiekben még részletesen tárgyalt munkakörülmények és pontosan megszabott bérzési feltételek mellett gondoskodtak arról, hogy a tulajdonos által rájuk bízott bort a lehető legnagyobb haszonnal eladják. Ezt – a városon kívülre irányuló kereskedelmi mennyiséghez képest – kis tételekben történő értékesítést a korabeli szóhasználatban „in *Kleinem*” vagy másként „*unter dem Busch*” (lat.: „*educillatio vini*”) kifejezésekkel illették.³⁶

A magánszemélyek mellett maga a város is mért bort. Már a XV. század közepén is az egyik legjelentősebb városi bevételforrást a bor jelentette. Az 1439/40-es évi számadások szerint például a bevételek 50%-a származott a borból.³⁷ Egészen a XVI. század első harmadáig nem tettek különbséget a magánszemélyek, illetve a jogi személyek ilyen jellegű tevékenysége között. A magisztrátus azonban ebben az időszakban újabb jelentős szőlőbirtokok-

³⁵ Hoff: 1989, 1–2. sz. 52–76. p.; 55. p. és 59. p.

³⁶ Kalesny: 1993, 190. p.

³⁷ Ballai: 1927, 80. p.

hoz jutott, így biztosítani akarta a maga számára a megnövekedett mennyiségű borknak magas haszonnal történő eladását. Ennek érdekében 1532-ben szültelet egy városi statútum, amelynek értelmében az év bizonyos napjain csak és kizárólag a város volt jogosult bort mérésre. Ezen rendelkezés bevezetésével jött létre az ún. *ius bannum*, amely tulajdonképpen a borknak megelölt időpontokban magánházaikban történő értékesítését tiltotta.³⁸ Habár a XV. század végére az időszerűségi célzó intézkedésekről, a bormérés területén a város részleges monopólium helyzetének kialakítását célzó intézkedésekről, az ebből a rendelkezést is láthatjuk, hogy a magisztrátus igyekezett minél szélesebb körű szabályozó és/vagy ellenőrző tényezőként lépni a gazdasági élet fontosságú területére.

Ennek a szándékának egyik kiváló példája az 1497-es bormérési statútum. A dokumentum jelenleg a Pozsony Városi Levéltár állományában „*a Gostleitnemszech gazdasági kimutatásai*” címmel jelölt iratcsoporton belül található.³⁹ A szabályzat címe („*Der Leitgeben und weintragelr gerechtheitkaitilf wie und zu welcher zeit man leitgeben sol*”) némi félreértésre adhat okot. A szöveg teljes ismerete nélkül ugyanis ebből a tömör megfogalmazásból könnyen arra lehetne következtetni, hogy a városi rendelkezés kizárólag a bor eladásának jogi és időbeni korlátait érinti. Látni fogjuk azonban, hogy a forrás nemcsak a szűken vett agrár- vagy bortörténet, esetleg a gazdaságtörténet területéhez szorítható adatkul, hanem egyes pontjából sokkal szélesebb spektrumú kérdéskörökhöz is találhatunk igen hasznos információkat. Így előzetesen kiemelhetők a szabályzatnak néhány, a mentálháztörténet számára igen érdekes végzése. Nevezetesen a tárgyat forrás jelentős segítséget nyújthat például abban, hogy fímonítsunk olyan társadalmi rétegek mindennapjairól, munkakörülményeiről alkotott képünkön, amelyek a korabeli városi adminisztráció irataiban csak elvétve említettek meg. Itt elsősorban a *Leitgeber*ek, illetve az ő kisegítő személyzetüket adó legalsó rétegek képviselőire kell gondolnunk.

Ami a statútum formai felépítését illeti, tizenkét hosszabb-rövidebb szakaszra tagolódik. Ezek mindegyike látszólag különálló végzést tartalmaz, ha azonban részletesbb vizsgálat alá vesszük azokat, akkor hamar kiderül, hogy a tizenkét pontot tartalmi szempontból hét nagyobb egységre oszthatjuk, aszerint, hogy az egymást követő végzések a borkimérés körülményeinek milyen jellegű szabályozásait foglalják magukban. Ezek a nagyobb tartalmi egységek vázlatosan a következő módon foglalhatók össze:

³⁸ A tilalmi idő (Bannzeit) betartására a tanács egy új tisztséget hozott létre. Az ún. „Bannmeister” feladata elállításához igénybe vehette a város által alkalmazott rendfenntartókat, akiknek jogában állt egyrú felmentése esetén bármely bortermelő polgárral ellenőrizni, hogy az nem vét-e a bormérési tilalom ellen. (Kalesny: 1993, 190–191. p.) Sajnos a szerző nem jelöli meg, hogy milyen forrásra alapozza az említett információk közlését.

³⁹ Archiv Mesta Bratislava 3 a 1 fol 44b–45a. Ezen állaggon belül több más olyan dokumentum is előfordul, amelyek nagy valószínűséggel nem a Krisztus Tésse című adminisztrációjának a részének születtek. Felmenthet a kérdés, hogy vajon hogyan került egy városi statútum az említett című vagy helyesebben inkább kegyes társaság iratai közé. A Krisztus Tésse Társaság vezető pozícióit betöltő személyek szinte kivétel nélkül az előkelő polgárok köréből kerültek ki. Amint az köztudott, ugyan ebből a rétegből tevődött össze a legfelsőbb városi vezetés is. Az összetartósság ismeretében elképzelhető, hogy a statútumot aláírt magus rangú városi tisztviselők között volt olyan is, aki a kegyes társaságban is magus pozíciót töltött be, s esetleg ennek a tisztviselőnek a személyes iratai között maradt fenn a dokumentum, amelyet később azután az illetőnek a társaságban vitt tisztsége alapján soroltak az említett iratcsoportba. Az összetartóssághoz ld. Kubinyi Árpád: Vallásos társulatok a késő középkori Magyarország városokban. In: *Új Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp., 1999, 341–352. p.; 342. p., 349. p.

1–2. végzés: az első két pont főként a bor értékesítésének formai feltételeit szabályozza. A napszakok időbeni korlátai mellett a borkimérés kitiltásokban megnyilvánuló követelményeit rögzíti.

3. végzés: ez a hosszabb bevezetés önmagában is különálló tartalmi egységként fogható föl. Az évről évre készített sorolja föl, amely időszakokban tilos a bor árusítása.

4–6; 10. végzés: a következő négy szakasz leginkább a megbízó és a *Leitgeber* közötti viszonyra vonatkozólag tartalmaz rendelkezéseket.

7–8. végzés: ez a tartalmi egység azt foglalja össze, hogy a *Leitgeber*nek és az általa felvett *Weinträger*eknek hogyan kell bánniuk, illetve mit nem szabad tenniük a szőlősgazda borával.

9. végzés: a harmadikhoz hasonlóan itt is egy önálló tartalmi egységről beszélhetünk, amely azt foglalja magában, hogy a *Leitgeber*nek milyen, a megfelelő módon hitelesített mérték szerint kell munkáját végeznie.

11. végzés: tejedelve ellenére önmagában is nagy jelentőséggel bír, amennyiben a bormérésben alkalmazott személyeket eltiltja saját boruk árusításától.

12. végzés: ugyancsak kiemelkedő fontosságú, mivel a felvett *Leitgeber*ek és *Weinträger*ek bérezését tartalmazza.

A nagy vonalakban vázolt tizenkét végzés után található még egy hosszabb különálló rész is, amely az irat keltét, illetve a jelenlévő személyek felsorolását foglalja magában.

Természetesen csak akkor nyerhetünk valóban pontos képet a bormérés pozsonyi szabályozásáról, ha az iménti szemléletes vázlat után pontról pontra haladva is elemezzük a kérdésséfforrásait.

Az első végzés kimondja, hogy ha valaki bort akar mérni, akkor annak azt a háza előtt jeleznie kell, ami pedig ennek a tevékenységnek az időbeni korlátait illeti, csak az első („so man das preymgloch leut“) és az utolsó hangszó („so man verleit hat demselbigen tag“) közötti időszakban engedélyezik a borkimérés történetét eladását. Előbbi a Szent Márton-dóm tornyában, utóbbi a ferencesek templomából csendült fel. Itt még nem különül el azoknak az esete, akik maguk merik esetleg családtagjaik segítségével borukat, azoknak a tehetősebb polgároknak az esetétől, akik már további munkácsot felvételével igyekeznek nagyobb mennyiségű árujuk értékesítését megoldani. Az utóbbiaknál nyilvánvaló, hogy azon vagy egy nyilvános borkimérés (általános megnevezése lehet *offenes Leithaus* vagy *offenes Schenkhaus*), ahova a szőlősgazda elvitte készleteit.

Az első szakasz második része arról tesz említést, hogy amennyiben a kimérés befejeztével az esti órákban már nem tartózkodik senki (ez alatt nyilván vendéget kell értünk) a mester engedélyével. Ezen túl viszont többet nem. Ennek a rendelkezésnek az értelmét abban láthatjuk, hogy a közrend és a közértelemség feletti szigorúan örökös magisztrátus minden eszékkel el akarta kerülni, hogy a város nyugalomát esetleg éjszakai részegeskedők zavarták föl. Ennek pedig azzal akarták elejét venni, hogy a bormérésnek hivatalosan megszabott időkeretben lezajlassák, hogy a tanácsnak sikerült teljes mértékben megakadályozni a tiltott borkimérés követelezését kialakuló rendbontást. Ilyen esetre találhatunk példát az *Actionale Protocolium* második kötetében. Ebből kiderül, hogy az 1539-es évben egy adóssági ügy miatt csúnya összetűzés zajlott le egy kézműves és két szolgá között, amely tiltélgességig fajult. Mindemnek helyszíne pedig egy nyilvános borkimérés („In ain öffenen

40 A szövegből veit idézeteknél a betűhív átirást követem.

leithaus“) volt. A csapszék helyéről csak annyit tudunk, hogy az ún. zsidó fűrdő mellett lehetett vagy esetleg annak része volt („In Judem pad“). A statutum első végzése azzal zárul, hogy a fenti vázolt rendelkezés minden borkimérésre vonatkozik. Legyen az a városfalon belül vagy azon kívül („sey in der Star oder vor der stat“).⁴¹ Arról sajnos nem tesz említést, hogy volt-e bármiféle különbség a városban belüli, illetve az elővárosban zajló tevékenység között. Az említett veretkedéssel kapcsolatban számos szemtanút kihallgattak, ezeknek a jegyzőkönyve több érdekes információt is tartalmaznak. Legelőször is megutadhajuk, hogy a kérdéses borkimérésben egy udvaron folyt az árusítás és a fogyasztás is, továbbá a megszólaltatottak és a szereplők társadalmi helyzetéről könnyen leszűrhető, hogy ebbe a borkimérésbe jórészt kézművesek és halászok jártak. Ez megerősíti azt a feltevélezt, hogy a város egyes társadalmi rétegei a szabaddeljüket és a munkaszerezet által kialakított körben töltötték.⁴² A bormérésről tárgyakról (pl. kannákról) is nyerhetünk némi információt, mivel az összetűzés során ezeket is felhasználták egymás ellen a veretkedők.

Látuk tehát, hogy a bormérésre a ház előtt lehetett felhívni a polgárok figyelmét. A szabályzat ezzel kapcsolatban részletelesen rendelkezik. Nemcsak egyszerűen a bormérés tényét kellett a városiak tudomására hozni, hanem egyúttal azt is meg kellett jelölni, hogy milyen fajtaú és milyen idős bort lehet az adott borkimérésben kapni. Eszerint a kétéves bort („Zwijfdigen“) egy vágott céget („ain Zaiger mit schalten“) és egy szalmafonal jelzete (elképzélhető, hogy innen ered a fejlezt elején említett „unter dem Busch“) kifejezés is: *das Büschel* – csomó, nyálka) az egyéves borkimérés („virtdigen“) a magában kitett céget fejtelt meg, a leginkább keresett újort („newrigen“) pedig a zöld cégetrel („ainem grünen Zaiger“) ellátott csapszékben található meg a szomszédos pozsonyiak. A mai közléssel ellentétben a középkor embere a fiatal borkat fogyasztotta a legszivesebben, ezek között is az volt a legkeresettebb, amelyet nem sokkal a szüret után kinálhat eladásra. Erre többféle magyarázatot is találhatunk. A kereskedelem témakörénél már érintettük, hogy a korabeli viszonyok között nagyon nehezen tudták elarítani a borokat, így azok hamar megcseleztek, megpimpósdáltak. Az egyéves borkimérés az érteke, kivéve, ha a rossz termés miatt nem áll rendelkezésre megfelelő minőségű újort. A többéves bort pedig egyszerűen „fáradt borkimérés“ („er alleit“) nevezték. Csak a XVII. század második felétől kezd egyre gyakrabban válni, hogy a szőlősgazdák több évre visszamenőleg is elraktározzák borukat, de nem a minőségjavítás céljából, hanem azért, hogy a felhalmozott készletek által csökkentsék a változó időjárásnak való kiszolgáltatottságot. Ettől az időszakról kezdve válnak népszerűbbé az idősebb borok az újborral szemben.⁴³ Nem szabad megfeledkezni arról a tényről sem, hogy az újort még nem volt olyan erős, mint „idősebb társai“, így az előbbiből többet lehetett inni a mindennapi fogyasztás keretében.

A második pont arra is kitér, hogy a fent leírt módon kell eljárni vörös borok árusítása esetén is, azzal a különbséggel, hogy meg kell jelölni azt is, hogy az adott helyen vöröset mérnek.⁴⁴ Tehát az egyes cégetípusok tárgyalásánál magától értetődően fehér borokra gondolnak. A rendelkezésnek ez a része is rávilágít arra, hogy a pozsonyi szőlőnedűk között a fehér borok vol-

41 AMB 2 a 2 Actionale Protocolium fol 7b.

42 Vö. *Michael Mitternerer*: Familie und Arbeitsorganisation in städtischen Gesellschaften des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit. In: *Alfred Haner* (szerk.): Haus und Familie in der spätmittelalterlichen Stadt. Städteforschung A18 Köln 1984. I–36. p.

43 Vö. *Landsteiner*: 1996. 38. p.; *Sandgraber*: 1996. 3–4. p.

44 Hasonló példát említhetünk az újort Sopronból, ahol is a ház bejárata fölé egy fenyőágakkal készített henger alakú céget függesztettek ki, amelyen a fehér vörösre és a fehér vörösre vörös bort jelöltek. Ismerünk példát a XVII. századi Lengyelországból is a bor minőségének a megjelölésére. Itt fenyőággal jelölték a finomabb magyar borokat, szalmacsutakkal pedig a silányabb, Morvaországból behozott bort.

lak túlsúlyban.⁴⁵ Bár a szabályzat nem tér ki emel részletekben az egyes fajtakra, a korabeli borivási szokások megismeréséhez nagyban hozzájárul, ha alaposabban megvizsgáljuk, milyen jellegű borokat fogyasztott leginkább a pozsonyi polgár késő középkor és a kora újkor arányban talánunk fanyar, savanykásabb borokat. Ez alól a tendencia alól bizonyos mértékben kivételt képeztek a Kis-Kárpátok térségében temett italok. A kedvező mikroklímátus vi-korartalmuk, mint a hasonló szélességi fokon fekvő közép-európai területek szőlőinek szintjéig éppen az ebből következő magas minőségi mutatók miatt volt olyan kelendő a Po-legjobb minőségű termékeket elsősorban külföldön próbálták eladni, azt azonban egészen lány minőségűek voltak, hiszen akkor egyszerűen nem lettek volna eladhatók. A „köznapj” tek az ürmös és az ún. „pigmentum borok”. Utóbbiak elkészítése annyiban tért el a megszokott eljárásoktól, hogy az erjedési folyamat során külföldre fűszerket, így gyömbért, szegfűsítették. Az így nyert nedű az erjedés után teljesen új, sokkal karakteresebb ízt kapott. Ilyen re.⁴⁶ E rövid áttekintésből is láthatjuk tehát, hogy milyen sokszínű választék állt a pozsonyiak rendelkezésére. Mindazonáltal magától értetődő módon a tanács megelegetett az áruba bo-csátott bor fajtájának a sematikus jelölésével.⁴⁷

A középkori polgárság számára a városban belüli nemcsak az alkoholfogyasztás helye volt meg-határozott, hanem a borivás ideje is. A hamaedik végzés az évről-évről megújuló meg-ame-balmelyikének a napján („an l.../ Zwölffoten tagen”), Miasszonyunk napján, huszonnégy, pün-mondarott ki ilyen jellegű tevékenységre („an l.../ fünfveirtagen”). A végzés további rendelkezésben is egyértelműen meghatározza az a késő középkori és a kora újkor városi életben álla-tása mellett igyekezett a polgárok mindennapi élete felélt is minél nagyobb befolyást gyakorol-ni. A szabályzat tárgyalt részének második szakasza ugyanis a fent említett kiemelt jelentőségű napokon nemcsak a bormézők nyilvános tevékenységét tiltja, hanem egyúttal kimondja azt is, hogy a polgárok otthonaikban sem fogyaszthatnak bort, csak miután a Szt. Márton-templomban lezajlott az Urfelmutatás („wandlung”). Az utóbbi tilítás alól kivételt képeznek a terhes anyák („kindpörrer”), a betegek, az ágybanfekvők („pörriser”) és az útrakeres idegenek.⁴⁸ Ez a kivé-

45 V.ö. *Kalcsary*: 1993.

46 Utóbbi kifejezés a szövegben a következő formában jelenik meg: *wegveirtigen frombden lewen*.

Amennyiben a frombden szót Kolozsvár–Óvári értelmezésével szemben nem idegennek, hanem jámbornak, ismétlődően fordítjuk, akkor a kifejezés úgy is értelmezhető, hogy az adott napokon az említtettek mellett a haladókknak (a halálra felkészült ismétlődőknek) is szabad volt bort adni.

telezés jól mutatja, hogy a kornak a környezetével a mainál sokkal szorosabb egységben élő ember mennyire tisztán volt a borkak a legyengült szervezetre gyakorolt jótékony hatásá-val.⁴⁹ A polgárságnak önmagáról alkotott, a visszafogott vallásos erkölcsiséget oly sokszor hangsúlyozó képebe némiképp nehezen illeszhető bele, hogy az említett napokon a nagymise után már nemcsak az otthoni fogyasztás volt megengedett, hanem a borkiméretes is kiheneték cégeiket, s folytatódhatott a bor árusítása.⁵⁰ Ami a város mint szőlőültetvényes és az egyéni termelők viszonyát illeti, itt még nyomát sem látjuk olyan korlátozásnak, amely előbbi számára biztosítana előnyöket. Gyökeresen megváltozott a helyzet a fejezet elején említett 1532-es városi statútum kibocsátása után. Ez kimondta, hogy magánbirtokok számára a far-sang és a húsét köztéri időszakban, továbbá Szt. Bertalan, Szt. Márton és karácsony napján, valamint pünkösdkor és Keresztelő Szt. János ünnepein tilos a bor árusítása.

Amint azt a statútum tartalmi egységeinek sematikus vázolásánál már jeleztük, a negyedik, az ötödik, a hatodik és a tizedik pont tartalmi szempontból egy csoportba sorolható. Ez a négy végzés túlnyomórészt a *Leitgeber* és annak megbízója közötti viszony szabályozásával foglal-kozik. A negyedik pont kimondja, hogy abban az esetben, ha egy *Leitgeber* valaki bortnak ér-tékesítésére kér fel, az előbbi köteles eleget tenni a kérésnek. A szöveg hangsúlyozza: mindegy, hogy a felkérő személy nő vagy férfi, gazdag vagy szegény, a *Leitgeber*nek minden esetben az említett módon kell cselekednie. E két kitétel által is érkekelhető, hogy a város vezetése igyeke-zett folyamatosan kihangsúlyozni a polgárfogalom bíróságának a nemzeti vagy városi helyzetétől független egyenlőségét. Amennyiben a *Leitgeber* már elítélkezett valaki másnak a szolgálataiban, akkor meg kellett azt a személyt neveznie. Ha azonban kiderült, hogy a felkérés visszautasítására nincs elvezetési lehetőség, akkor a bíróság csak kifogást keres, akkor bünte-tésben kellett részesíteni. A büntetés természetéről vagy mértékéről nem esik szó.

A szabályzat említett részei egyaránt gondoskodnak mindkét fél védelméről. Ennek ér-telmében az ötödik végzés kimondja, hogy amennyiben egy szőlősgazda átadja bortát kímé-résre, azután mégis visszavonja szándékát azzal az indokkal, hogy azon a napon még nem akartja árusítani a bort, akkor a *Leitgeber*nek várnia kell a következő napig. Ha azonban a bor tulajdonosa a következő napon sem hajlandó felajánlanija más szőlősgazdának a szolgálatait, mindazonáltal jogában áll kitartani az első megbízó mellett is, viszont fontos, hogy erre az adott körülmények között nem kötelezhető. A másik fél védelméről a tizedik pont gondosko-dik, mégpedig oly módon, hogy a *Leitgeber* nem állhat más szőlősgazda szolgálataiba mind-addig, amíg a rábízott teljes készletet el nem adja. Ugyanakkor egy gazdapolgár sem foghatat fel olyan *Leitgeber*-t, akiről tudja, hogy már más szolgálataiban áll. Ez a két végzés határozó védelmet jelent mindkét félnek. A megbízók számára azért, mert így – főleg a kisebb tulajdo-nosoknak – nem kell amiatt aggódnunk, hogy a felfogadott személyt elcsábítják egy kedve-zőbb ajánlattal, még mielőtt az gondoskodott volna az összes rábízott bor értékesítéséről, az utóbbi számára pedig azért, mert így nincs kiszolgáltatva a bortelemelő esetleg változó ígé-rynekek, szándékainak.

A fent említett tartalmi egység utolsó része (hatodik végzés) már nemcsak a megbízó és a megbízott viszonyát tárgyalja, hanem már magát a borkimérés tényleges folyamatát is érinti.

49 Ilyen hatásként értékelhetjük pl. a vertképezés serkentését, amely elsősorban a magas ásványanyag-tartalomnak köszönhető.

50 A statútum nem helyez kitérésre büntetést arra az esetre, ha valaki megszegné az említett tiló rendel-kezést. Ismertünk viszont also-ansztriai példát, amely egy schilling péntérfelhasználással vagy testi fenyítés-sel szankcionálja az ismétlésre kötelezett idején vagy más tiltott időszakban történő alkoholfogyasztást. *Landsheimer*: 1985. 222–223. A szerző egy 1534-es krensi szőlőhegyi szabályzat végzésére hivatkozik.

Nevezetesen kimondja, hogy a *Leitgeber*nek a szőlősgazda tudja és beleegyezése nélküli senkinek sem szabad hitelben ialt mérnie („*Es sol ain Leitgeb [...] mymant borger*”). Amennyiben mégis ezt teszi, akkor a hitel vissza nem fizetése esetén a kárt meg kell térítenie megbízójának. Itt szerepel még egy kitétel, amely már kizárólag a bormérésre vonatkozik, ez szerint a *Leitgeber* nem adhat „tisztelt”, azaz ingyen ialt („*ere trunk*”) bárkinek, főleg nem „rossz” embereknek („*nit yderman und schlechten leutien*”), hanem csak tisztességes és tekintélyes személyeknek, s mindazt csakis a szőlősgazda vagy a megbízó tudásával. Sajnos a szövegből arról nem kapunk információt, hogy a *Leitgeber* vagy akár megbízója vajon milyen ismérvék alapján különböztette meg a tisztességes polgárokat a rossz „elenektől”, minden bizonnyal ilyen rossz hivatásra tehető szert az, aki valamit korábban már volt büntetve. Mint azt a még az első pont kapcsán említett koosmai vereskedésnél is láthattuk, a vendégek erkölcsi alappon történő megítélése sajnos nem mindig bizonyult eredményesnek, s néha a *Leitgeber* min-pen bizonnyal nagy igyekezte ellenére sem sikerült kiszűrni, hogy az egyébként tisztas ételtü polgárok ittas állapotban rendbontást kövessenek el. Mindazonáltal a *Leitgeber*nek az volt az elsődleges érdeke, hogy a rábízott készleten minél hamarabb túladjon, illetve ha ez nem is sikerül, minél nagyobb mennyiséget értékesítsen belőle. Ennek érdekében természetesen min-ként meg kellettennie azért, hogy a vendégeknek akár a bortfogyasztáson túli igényeit is ki-edejltesse. Amellett, hogy gondoskodott padok és asztalok felállításáról, általában megszokot volt, hogy a *Leitgeber* által felvert segédszemélyzet a borok mellé ételt is felszolgált, sőt sokszor mutatványosok felfogadásával is megpróbálták növelni a forgalmat.⁵¹

A statútum hetedik szakasza több kérdéskört is érint egyszerre. Legezősör is kimondja, hogy a *Leitgeber* a nappali órákban feleségével vagy háznépének tagjaival küldhet haza bort, illetve este ő maga is hazavihet kb. 0,85 liternek megfelelő („*ain halbe wein*”)⁵² mennyiséget. Ezt a bérzési minimális kiegyezésüknek is tekinthetjük. Érdekes analógiaként megemlít-het, hogy a korabeli tiroli városokban a tehetősebb polgárok házában alkalmazott szolgáló személyzetnek jogában állt napi egy-két liter bort meginni a család készletéből. Egy pozsonyi *Leitgeber* az említett engedelményeken túl a szabályzat értelmében a pulnát, ahol a bort mérte, annyit fogyaszthatott, amennyit a kedve tartotta. Ezt persze nemigen lehet úgy értelmezni, hogy a *Leitgeber*nek nyaklító nélkül vedeltek volna a nemes nedű, hiszen könnyen belátható, hogy a *Leitgeber* csak maguknak, illetve az útleinek ártottak volna. Itt találunk rendelkezést arról is, hogy utóbbiak felvehettek korcsolyást („*Weinträger*”) kiegészítő személyzetként. Arra azonban figyelni kellett, hogy ezek a személyek nem íthatak a megbízó borából, akár-csak a legkisebb mértékben is megkárosítva ezzel a szőlősgazdát. Ha mégis azon kapták őket, hogy fogyasztottak a kimérésre szánt falból vagy netán loptak belőle, az kemény büntetést vont maga után, ugyanis az illetőt nyilvános megszégyenítés keretében pellingertén kellett megvesszőzni. Utóbbi a Brommarkt (a XVI. században Fischmarkt, ma a Ferenciek tere) volt felállítva a nyilvános kút mellett. A rövidiebb nyolcadik szakasz megírja a *Leitgeber*-reket, hogy a rájuk bízott bortól titokban pálinkát készítsenek. Ezek szerint nyilván komoly haszonnal járt már ekkor is az égetett szesz árusítása. Amennyiben mégis bebizonyosodna, hogy ilyesmire sor került, akkor a megbízó azonnal felmondhatja szerződést. Bár további

51 Richard Perger a hasonló munkát végző bécsi Weinmeisternek tevékenységét az angol „catering” ki-fejezéssel jellemzi. Perger: 1996, 214. p. Ennek tekintetében mind a bécsi Weinmeistereket, mind a pozsonyi Leitgebereket egy kissé megrögzött megfogalmazásban modern kifejezéssel egyfajta „vendéglátóipari menedzserként” is értelmezhetünk.

52 A Halbe átszámítása kapcsán vö.: Harald Prickler: Zur Geschichte des bürgerlich-bisch-westungarischen Weinhandels in die Oberländer Böhmen, Mähren, Schlesien und Polen, in: Zeitschrift für Ostforschung 14(1965) 294–320, 495–529, 731–754. p.; 314. p.

szankciókról nem szól a szöveg, mégis el lehet képzelni, hogy egy ilyen eset milyen presztizsesvesztéssel járhatott egy *Leitgeber* számára.

Fentebb már láthattuk, hogy a statútum részletesen szabályozta a szőlősgazda és a *Leitgeber* viszonyát. A borkimérésben azonban részt vett még egy fontos szereplő, mégpedig annak megfelelően a kilencedik pont kimondja, hogy a *Leitgeber*ek csak a bíró által hitelesítet vatosi mértékek („*die geltymht würdt bey ainem Statrichter*”) szerint mérhették a bort. Mindez azzalal let megerősítve, hogy a szentcsoésközbe beleértették a város címetét („*darauf dan dasselbst das Statmark auf geprent würdt*”). Itt négyféle ürmértéket sorolnak föl: *angster*, *bint* (azaz pinta), *halbe* (ti. halbe pinta), *seidl*. Ortvay a következő magyart megfelle-gkisebb, fél messzlynek felelt meg: A pint két icényi vagy négy messzlynyi mennyiséget foglalt magában, míg az *toce* (*halbe*) két messzlyvel volt egyenlő.⁵³ A Harald Pricklernél ta-re átszámítva nagyjából 1,69–1,7 liternek felelt meg.⁵⁴ Eszerint tehát a legkisebb kimérhető mennyiség, az *angster* valamivel több mint két dl-nyi mennyiséget (kb. 0,21 l liter) tett ki. A borkimérés védelme érdekében a statútum tárgyalta pontja kiátásba helyezte, hogy amennyi-ben valaki rossz vagy nem hitelesített mértékeket használ, azt büntetésben kell részesíteni. Külön kiemeli, hogy így kell eljárni abban az esetben is, ha a bort maga a tulajdonos (mind-de feltételezhető, hogy az ilyen családi esetekben a penzbelt vagy esetleg fizikai büntetés mel-let megvonták a borkimérés jogát is az illetőtől.

A tizenegyedik szakasz talán a legrovidebb a végzések között, mindazonáltal nem becsül-hetjük le jelentőségét, mivel ez rendelkezik arról, hogy a *Leitgeber*ek nem „őcsárolhadják” a többi kimérő által eladásra kínált árut, azaz szigorú büntetés terhe mellett tiljia a negatív rek-lámot, s ezzel is igyekszik megteremteni az egyenlő feltételeket. Mindez emlékeztet a céhes ipar szabályozására, ahol szintén erősen tiltották más portékájának a becsmértését.

Az utolsó pont a *Leitgeber*ek és a *Weinträger*ek bérzésével foglalkozik. Előjáróban kiér-arra, hogy mindegy, hogy milyen idős bort mérnek, és az sem számít, hogy azt vásár ideje alatt vagy azon kívül teszik. A rendelkezés szerint egy fuder után pedig negyvenet (nem pe-*Leitgeber* hervenót déánt kellett, hogy kapjon, egy fél fuder után pedig negyvenet (nem pe-dig 37-et vagy 37,5-t). A fuder mellett még a dreiling szerepel a Pozsonyban általánosan használt mértékegységek közül. Ilyen mennyiség után harvan déhár ütötte a kimérő markát. Amennyiben egy fél dreilinggal sikerült eladnia, akkor harminc déánt kapott. Ami a *Wein-träger*ekéi illeti, ők mindig annak az összegnek a felel kapták, mint amennyivel a *Leitgeber*-reket kirizáltak. Mindkét mértékegység német eredetű, s valószínűleg osztrák közértelessel került be a hazai gazdasági életbe. A fudert alkalmazták gabona esetében is, azonban legin-fudernek és a dreilingnak Harald Pricklernél szereplő azonosítása helytelen, hiszen amennyi-ben a két mértékegység ugyanazt a mennyiséget jelölte volna, úgy értelmetlen lett volna megkülönböztetni őket a *Leitgeber*ek bérzésénél és főleg nem ilyen nagy különbséggel.⁵⁵

53 Ortvay *Trvaktar*: Pozsony város története. II/2. Pozsony 1898, 455–456. p. Többek között Mchayra is hivatkozik.

54 Prickler: 1965, 314. p.

55 Vö. *Bogdan Isván*: Magyarsországi ür-, tefogat-, sály- és darabmértékek 1874-ig. Bp. 1991. 176. p. Prickler azzal érvel, hogy mindkét mennyiség szállításhoz háromlovas kocsi, terrarius kellett. Bog-dán szerint ez az azonosítás azért hibás, mert a forrásokban a terrarius szót csak a dreilingre alkai-

Bogdán a pozsonyi fuder átszámításánál a következő értéket adja meg: 1 pozsonyi fuder = 30 pozsonyi akó = 1611,60 l (a XVI. század közepéig). Az általa hitelesnek ítélt mennyiség a pozsonyi akónál 54,13 l.⁵⁶ Amennyiben viszont a pozsonyi akót (másként Eimer, una, cseber, veder stb.) a Prickelemel szerelő 54,36 l-nek vesszük, akkor a fuderre 1630,8 liternyi mennyiséget kapunk. Amint az a tizenkétedik pont rendelkezéséből is látható volt, a korabeli Pozsonyban használatos volt a fél fuder is (805,5–815,4 l).

A fuder és dreiling is inkább az ország nyugati vidékein, elsősorban Pozsony és Sopron környékén volt forgalomban. Egy pozsonyi dreiling alatt Bogdán szerint egészen a XVI. század közepéig 20 akónak megfelelő mennyiséget értek, a század második felétől már 24 akót tett ki egy dreiling.⁵⁷ Ha az előbbi adatot a fudermel megadott mennyiséghez viszonyítjuk, akkor azt kapjuk, hogy a kétféle aránya 3:2. Ezzel szemben a szabályzat adatai szerint a *Leitgeber* kifejtésénél az egy fudernyi mennyiséget kapott pénz úgy aránylik az egy dreilingnyi bor után kapott összeghez, mint 5:4. Tehát feltételezhetjük, hogy a pozsonyiak már a XV. század utolsó éveiben is egy dreiling alatt 24 akónyi mennyiséget értek (1074,4–1087,2 l). Amennyiben ezt az átváltást vesszük alapul, akkor a fuder és a dreiling aránya 5:4, tehát sokkal inkább összhangban van a statútumból nyert információkkal.

A korszak bortemelésére jellemző konjunkciális folyamatainak megfelelően az 1480-as évektől a XVI. század utolsó évtizedéig terjedő időszakban a borárak folyamatos emelkedésének lehetünk tanúi. Landsteinernek a szomszédos alsó-ausztriai városok nyújtotta értékesítési lehetőségek alapján végzett számításai szerint a térség polgárai az 1480 és 1570 közötti száz évben egy akó (egy becsi akó kb. 58 l) bor árát 4–6 mázsa rozstól tudtak vásárolni. A bortemelői piaci pozícióit erősítette az is, hogy a gabonáraak 1480-tól egészen 1520-ig csökkenő tendenciát mutattak.⁵⁸ Ami a Pozsonyon belüli viszonyokat illeti, egy dreiling bor árától két, esetleg három jobb minőségű ruhát vagy szintén két-három ezüstkosztort lehetett venni. A szabályzat rendelkezéseit alapul véve a *Leitgeber* az eladott borból befolyó pénznék mintegy 20–25%-át kaphatta meg.⁵⁹ Ahhoz, hogy pontos képet kapjunk ezen szakma képviselőinek a városi társadalmon belüli vagyoni helyzetük alapján elfoglalt helyéről, tudnunk kellene, hogy átlagosan mennyi idő alatt sikerült eladni egy dreiling vagy egy fuder mennyiségű bort. Ilyen adatokkal sajnos nem rendelkeznék, érdemes azonban megemlíteni, hogy a város egy év alatt hozzávetőlegesen mennyi bort termelt meg. Kalesny számításai alapján az 1435-ös évben mintegy 15 355 hl-nyi bor termelt a Pozsony környéki szőlőkben.⁶⁰ Ez a mennyiség kb. 950 fudernak felel meg. Szende Katalin kiegészíti az előbbi szerző megállapítását azzal, hogy ehhez még hozzászámolhatjuk azoknak a közeli falvak környékén fekvő szőlőknek a hozamát is, amelyeket a pozsonyiak extraneusként birtokoltak. Továbbá feltételezhetjük, hogy a szőlővel beültetett területeknek a korszakra jellemző téhódítása következtében az 1490-es évekre tovább növekedhetett a megtermelt bor mennyisége.

Amint azt korábban említettük, a szabályzat konkrét rendelkezései egy rövidebb zárt rész követi, amely a keletkezésén kívül tartalmazza azon tisztviselők nevét, akik a statútum ki-

mazzak, míg a fudert a latin carratum (szekér), ritkábban a plastrum (kocsi, szekér) kifejezéssel helyettesítik, amelyek jelentése megfelel a fuder magyar fordításának (szekér, kocsiakomany). Ld. még: *Prickelemel*: 1965. 315. p. A dreiling jelentését a szerző itt úgy értelmezi, hogy három hordót (vas) raknak egy szekérré, ahol egy hordó tíz pozsonyi akó mennyiségének felel meg.

56 A pozsonyi akóhoz ld. *Bogdán*: 1991. 145. p. A pozsonyi fudernél ld. i. m. 177. p.

57 *Bogdán*: 1991. 173. p.

58 *Landsteiner*: 1996. 26–27. p.; 49. p. 6. táblázat.

59 A korabeli borárakhoz ld.: *Szende Katalin*: „Itál vagy pénzpolék?”... Bp. 2004. (megjelentés alatti) 6. p.

60 *Kalesny*: 1993. 189. p.

adásának idején a belső tanács tagjai voltak. Petrus Kreutz bíró és Steffan Rieder polgármester mellett tehát szerepel még tíz esküdt tanácsos és a városi jegyző. Érdemes röviden megvizsgálunk, hogy ezek a személyek milyen gyakran töltötték be vezetői pozícióit a korszak elkezdésétől, hogy a városos szerepét a polgároknak egy szűk, kiemelkedően jó vagyoni helyzetű és magas társadalmi státuszú csoportja tartotta a kezében. A felsorolt esküdttek közül csak Ketten, Jacob Heuener és Niclas Welser nem viseltek soha bírói vagy polgármesteri tisztséget. Az 1483 és 1511 közötti 28 évben a város bírójá huszonkét alkalommal az itt szereplő többi tíz jelentős személyiség közül került ki. Közülük is kiemelkedik Andre Holtzer, aki hét, az említt Kreutz, aki négy és Wolfgang Vorster, aki szintén négy évben át látta el a bírói hivalt. Utóbbi 1519-től kezdve még három évig volt bíró. 1492 és 1516 között pedig tizenöt alkalommal választottak ebből a körből polgármestert. Peter Eiseneich kivételével mindenki több évben át volt ebben a magas tisztségben: Steffan Rieder 1495 és 1498 között, Vorster és Hans Laehenperger megszaktítsokkal 3-3 évig, Jacob Aigner pedig 1499-től öt évig. Megemlíthető még, hogy a statútum lejegyzése idején Cristoff Kunzigkühler volt a városi jegyző, aki 1495 és 1503 között látta el ezt a feladatot.⁶¹ Az utóbbi tisztség ellátása már szélesebb körben nőtt meg a jogi végzettségük szerepe. Eleg csak arra gondolnunk, hogy a bíró, a polgármester és az esküdtkeket évenként választották újra, és ha még a legmagasabb polgári köztöltő öröklődött is ezek a tisztségek, egy/huzamban 3-4 évnél tovább senki sem látta el őket. A város jegyzője és a kamarai írnok viszont több évben át megszakítás nélkül a helyén marad, ami nyilvánvalóan megnövelte ezen személyek befolyását, hiszen a városi bürokráciában leginkább ők jelentették a folytonosságot.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a késő középkor és a kora újkor fordulóján élt emberek mindennapi életében a bor kiemelt jelentőséggel bírt. Nemcsak a sokszor egyhangú ételek iznyálgának változatosabbá tételére szolgált, hanem fontos szerepet töltött be a vallásos gondolkodásban is. A polgárság emellett igyekezett kihasználni teazaráló funkcióit, mintegy biztonsági tökéforrásnak tekintve nemcsak a bort, hanem az ahhoz elválaszthatatlannul kötődő szőlőket is. Utóbbiak a számtokhoz képest sokkal jobb betétkelési lehetőségeket kínáltak, szabadon eladhatók, feloszthatók és továbbörökíthetők voltak. Mivel a szőlőművelés munkái igényes volta miatt sokkal kevesebb kötöttség terhelle ezt az ingatlanpust, a tehetősebb városi lakosság szívesen fektette szőlőskertek vásárlásába a kereskedelemben vagy más területen megszerzett kisebb-nagyobb vagyont.

Közismert, hogy a korabeli városok igyekeztek minél nagyobb befolyást gyakorolni a polgárok mindennapi életére, beleértve nemcsak a termelés, a gazdasági élet, hanem például a családi kapcsolatok, az erkölcsi felőgás stb. területét is. Ennek megfelelően a városi vezetők arra törekedtek, hogy a szőlőtermesztés és bortemelés, illetve -értékesítés folyamatát is a lehető legnagyobb részletekig szabályozza. Jó példát látunk erre a szőlőhegyi szabályzatok esetében, amely a szőlősgazdák vitás ügyeinek rendezése vagy a nagy szakértelmet követelő munkaszervezés mellett sok más területet is érintett. Az említett gazdasági ágban alkalmazott munkaerő helyzete és a borkimérés folyamataiban *Leitgeberként* vagy *Wettnägerként* tevékenykedő személyek helyzete között. A kereskedelem esetében a városi tanácsnak főként olyan beavatkozása ismert, amelyekkel saját polgárait védte más városok kereskedői által támasztott versenytől. A pozsonyi bor értékesítése szempontjából Bécsnek a

61 *Ortuyg Tvedur*: Pozsony város története III. Pozsony 1894. 383–386. p.; 396–399. p.

magyar bor bevitelére vonatkozó tiltó intézkedései például közvetve hatottak, amennyiben más piacot kellett találniuk a kereskedőknek.

Az 1497-es borkimérési statútum kiadása szervesen illeszkedik a városi vezetés inént vázolt törekvésébe. Ezáltal szabályozást nyert a bornak a városon belüli történő értékesítése is. Az egyes rendelkezések elemzéséből azonban hamar kiderül, hogy a forrás részletes vizsgálata nem csak a borkimérés pusztja folyamatait szolgálhat fontos információkkal. Betekintést nyertünk többek között a polgárság borfogyasztási szokásaiba, illetve részben az azt befolyásoló válások gondolkodásába is. Viszonylag pontos képet alkothatunk a bornak a városon belüli árúvásárlásában részt vevő szereplők egymáshoz és az ebben az esetben bevőként megjelenő többi polgárhoz való viszonyáról, továbbá a kimérés során használt mértekegységekről is. Mindezen túl a forrás több fontos információt is tartalmaz a városnak a középső vagy az alsó rétegektől kikerülő, és említett folyamatban alkalmazott lakosainak munkakörülményeiről. Ebből a rövid felsorolásból is kitűnik tehát, hogy a szabályzat nemcsak a korszakkal foglalkozó gazdaságtörténeti, hanem a társadalmi- és mentálháttörténeti kutatás számára is fontos adaléku szolgálhat.

ATTILA TÓZSA RIGÓ

THE 1497 BRATISLAVA (POZSONY) WINE-VICTUALLER STATUTE

The regulation that stands in the focus of the study has hitherto been analyzed in three different studies. One was the work by Michnay and Lichner ("The statutes of the city Buda"), another the large-scale work of Sándor Kolozsvári and Kelemen Óvári ("The Collection of Hungarian legal statutes") and Károly Balla's work (Hungarian taverns and inns in the 13–18th centuries). Also, in one of his 1982 lectures Frantisek Kalesný mentioned the statute but did not enumerate all its provisions. Imre Holl paid even less attention to it, mentioning only the relationship of the taverns and their working force, the time and place of wine-measuring.

The re-reading of published sources can always be very fruitful. In the case of the 1497 Bratislava (Pozsony) statute it is especially true, since there was no overall analysis of the source before. It is important to emphasize that the analysis offers more than the understanding of wine-victualling: it provides a rare insight into the social and mental history of social groups that are otherwise mentioned only rarely in the administrative sources of the town. First of all, it is possible to study the lives and habits of the *Leitgeber*s (wine-victuallers) and their subsidiaries, the middle and lower strata of society.

The particular sections of the statute dealt with the formal requirements of wine-selling (when, during the day it was possible to sell wine), the relationship of the seller and the consumer, with the different measuring units that were used in the process and the salaries of those employed.

The study also attempts to position wine-selling as a crucial station of a long process from wine-growing and wine-making to wine-consuming habits.

CONTENTS

ARTICLES

<i>János Varga</i> : The free-denarers of the Árpád-age	1
<i>Éva Fülöp</i> : On the history of the Hungarian ecclesiastical estates	65
<i>Tamás Csató</i> : Grain Trade in Hungary in the 1920s	81
<i>Zsuzsanna Pál</i> : Peasant husbandry and family in Italy	93
<i>Zoltán Tagányi</i> : Regional division of labor before industrial capitalism. The Polish model (The space-structure of the Polish demesne-system and proto-industrialization)	133

PUBLICATIONS

<i>Zsuzsanna Hoffmann</i> : Columnella and his Hungarian followers	159
<i>Szabolcs Marton</i> : The Kunnisz: drink of the Magyar settlers?	173
<i>Attila Tózsza Rigó</i> : The 1497 Bratislava (Pozsony) wine-victualler statute	201
<i>Péter Gunszt</i> : The political aspects of the 1920 land-reform	223
<i>Pál Romány</i> : Agrarian politics and landownership in Hungary	235

SOURCES AND DOKUMENTATIONS

<i>Elek Csérei</i> : The <i>Dissertatio</i> of János Fridvalszky	247
--	-----

CHRONICLE

In memoriam Péter Gunszt (1934–2005) (<i>Tamás Hoffmann</i>)	291
--	-----

BOOK REVIEWS

.....	303
-------	-----

Térjeszti a Magyar Mezőgazdasági Múzeum

Előfizethető az Agrártörténeti Szemle Szerkesztőségénél (Budapest, XIV. Városliget, Vajdahunyadvár, Postacím: 1367 Budapest 5. Pf. 129. – Magyar Mezőgazdasági Múzeum) postaiutalványon (igényelhető a Szerkesztőségétől), valamint átutalással a Magyar Mezőgazdasági Múzeumnak a Magyar Nemzeti Banknál vezetett égszámllgán. Az átutalási számlát a Szerkesztőség megküldi. A folyóirat példányonként megvásárolható a Magyar Mezőgazdasági Múzeum könyvtárszolgálatánál nyílvartatási napokon (hétfő kivételével) 10^h–17^h között.

Előfizetési ára 1500,- Ft áfával

Külföldre terjeszti a Battlyany Kultur-Press Kft. H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6.

A kiadást felelős a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatója

Szerkesztő: Fehér György – Műszaki szerkesztő: Molnárné Balázs Zsuzsanna

HU ISSN 0002-1105